

Nešto o odnosima Jevrejstva prema filozofiji.

Napisao nadrabim **Dr. L. Roth**, Murska Sobota.

Velečasnom gospodinu vrhovnom rabinu
Dr. I. Alkalay-u u znak dubokog
poštovanja i odanosti.

Jevrejstvo i filozofsko iztraživanje su od vjkada u tesnoj vezi. Filozofija kao traženje «najvišega blaga» ili kao traženje veze našeg ličnog postojanja, hotenja i trebanja, zanimala je još starojevrejske proroke (Miha 6, 8). Proročko je i samo traženje velike misli, koja obuhvata ceo svet (Jesaja 40, 26 itd.). Jevrejstvo nije nikada prestajalo da traži poslednji, krajnji uzrok sveta, i u mišljenju proroka vasiona se izgrađuje u kosmos, u razumnu celinu. Naporedo sa ovim svetskim razumom ide i druga misao: čovečanstvo kao celina, kao razumni makrokosmos. Po mišljenju proroka, to je ujedinjena viša moralna zajednica, bogata osećanjima društvene simpatije, u kojoj je vrlina saznanja, bogotraženja najviši zadatak (intelektualizam). U ovom društvu kao celini vladaju visoka osećanja uzajamne pomoći; sav rad pojedinaca nalazi se u službi sveopšteg. Ovo udruštenje ukupnog osećajnog života jeste proročko verovanje u pobedu razuma ljudskoga roda a i večni ferment etike sa svojim kranjim slutjama budućnosti (Jesaja 11 i 65; Miha 4). Ova misao jednoga čovečanstva i jednog božjeg sveta čini, kako polaznu tačku, tako i krajnji cilj etičkog osećanja. Jer ovde individua nalazi podstreka za delanje, a staro zagonetno pitanje o jedinstvu i mnoštvu svoje rešenje u sjedinjenom čovečanstvu. Pošto je Jevrejstvo proklamovalo jedinstvo sveta u duhu, učinilo je odlučni korak napred iz politeističkog haosa ka kosmosu, te ujedno stvorilo mogućnost za jednu etiku.

U jednom svetu, gde se sile rasparčavaju u razne sfere-bića ne može uspevati nikakva prirodna nauka, a prema tome nije moguća ni etika. Jevrejstvo je stvorilo osnove etike, koja kao jedinstvena nauka teži uvek da idealistički utiče na filozofiju. Otuda onaj istoriski tako ogromni udeo, koji su imali Jevreji u filozofskom istraživanju. U najnovije vreme je Henri Bergson, vođa francuskih idealista, svestan Jevrejin; pored njega Leon Halevy, Levy Brühl, Brunswigk, René Worms, Dürkheim, (svi u Francuskoj), Joel (Basel), Ernst Cassirer i još mnogi drugi na vodećim položajima. Povest udela, koji su imali Jevreji u filozo-

fiji poslednjih trideset godina, dokazuje nam kakvo istaknuto mesto zauzimaju oni u filozofskom delanju.

Danas ćemo ovde da govorimo o Hermanu Cohen-u, koji je svesno stao na tlo jevrejskog mišljenja. On nije bio samo, Jevrejin koji se bavio filozofiranjem, nego i jevrejski filozof kome je religija proroka bila ono, što je najuzvišenije. On je razumeo duboku idealističku crtu Jevrejstva, pogled na svet uopšte, gde život postaje svetinja a svet božanski. Zato ćemo ovde skicirati nekoliko misli ovog velikog mislioca, koji je umro 1917. godine; naročito iz njegove Etike i Nauke o državi.

Bila je smela ali istinita izreka jednog savremenog filozofa, da filozofiju jednoga doba ne predstavljaju toliko njegovi filozofi, koliko zastupnici opštih oblasti mišljenja i saznanja. Sadržinu pogleda na svet određuje saznanje toga sveta. Međutim ovo nam je saznanje pružilo čitav niz disciplina prirodnih i duhovnih nauka, Helmholtz, Robert Meyer, Fechner i drugi, isključivo prirodnjaci, predstavljaju filozofsku svest devetnaestog stoleća. Spencer, Mach, Wundt i njihove škole, pokušali su da vezu sa prirodnom naukom uzmu za podlogu svojoj filozofiji.

I zaista, filozofska svest jednoga doba leži u njegovom opštem obrazovanju, te u koliko ono bude više iznosilo nova pitanja i odnose individue prema prirodi i istoriji, u toliko će bogatije biti i ono što nazivamo filozofijom.

Ovo empirisko poreklo oblasti filozofskog gradiva omogućuje filozofiju isto tako i da sačuva svoj položaj pored i iznad posebnih oblasti. Naravno da više ne mislimo na mrežu logičkih pojmova u smislu Hegelovom, nego na vežbu pojmova, koja pokazuje opštu važnost saznanja i određuje njegovu vrednost. Da, mogli bismo pogotovo filozofiju nazvati upravu naukom vrednosti, pošto usled njenog ocenjivačkog karaktera zauzima osobeno mesto pored i iznad specijalnih nauka. Pa ipak, ni u jednoj disciplini filozofije ne igra pojam o vrednosti tako važnu ulogu kao u etici. Etika važi neosporno kao filozofska disciplina. Ali, odkuda vrednosti koje u etici dolaze u pitanju.

Osnovni ton svake nauke o moralu glasi: «Treba!» odakle vodi poreklo to «treba» i odkud određivanje vrednosti, kojima u delanju dajemo prvenstvo. Da skala vrednosti ne leži u stvarima, u nama? Da nisu «dobro» i «zlo» nešto postojano, nešto apsolutno nepromenljivo, što mi bez velikog truda otkrivamo u spoljašnjem svetu, ili smo mi ti koji kao aktivna lica unosimo ocenu u odnose i u stvari. Ova pitanja skrivaju u sebi opet čitav niz novih pitanja. Je li to: «treba!» nešto upravo dato? I da li ono sadrži pravo određenje čovekovo?

Površno razmišljanje već pokazuje različite mogućnosti odgovora na ova osnovna pitanja. Individualna raspoloženja, lične želje, vrednosti pojedinaca stoje na suprot objektivnom svetu i stapaju se sa opštim pojmovima. Ja i Ti, individua i društvo, pojedinac i država, ličnost i zajednica, jedinstvo i mnoštvo, sve

su to suprotni pojmovi iz kojih proizilazi svest moralnog života. Između ovih suprotnosti — a to je osnovni ton svakog etičkog posmatranja — lebdi duh, koji nam stalno dovikuje: «treba!». Ako onda naučno mišljenje počne da istražuje poreklo jednog od tih dvaju pojmova, javljaju se najdalekosežnija pitanja. Tako se dakle može shvatiti i razumeti etički pojam vrednosti samo kao živa svest određivanja vrednosti sveta. Onda nije nikakvo čudo ako se danas više nego ikad ova pitanja ponovo i sa novih stanovišta prosuđuju i predstavljaju. U koliko se više na jednoj strani ruše istoriske dogme, a istoriske etičke tvorevine podvrgavaju fundamentalnoj reviziji, u toliko življa postaje želja za čvrstu i sigurnu orijentaciju u problemima moralnog života. Izmena vrednosti socijalnih dobara, koja stalno napreduje, kao i novo formiranje našeg pogleda na svet iziskuje nov sistem vrednosti.

U naučnoj etici poslednjih godina stoje naročito dva pravca jedan na suprot drugome, dva pravca koja, stalno nadovezujući na stare misli, ove dalje razvijaju.

Na jednoj strani utilitarci, pod uplivom Engleza, pružaju nam socijološki izgled svetskoga problema, Socijalna misao sadašnjice traži u ovom smislu da prestavi nauku dobara vrednostima zajedničkog života. Imperativ ovoga pravca glasi: delaj tako, da tvoj rad koristi zajednici! Individua mora da zapostavi svoj interes u korist zajednice, pošto joj ova pruža moralnu stabilnost.

Na drugoj strani oživljuju ponovo sistemi nemačkog idealizma. Kant, Hegel i Fichte svetkuju svoje vaskrsnuće. Doduše, sa jačim idejnim korekturama. Naročito osnovne ideje Kantove žive dalje u razvoju etike neokantijanaca.

Jedan od vodećih duhova ovoga pravca, Herman Cohen, razvio je na plodan način misli nemačkog idealizma. Njegova «*Ethik des reinen Willens*» sjajan je dokaz duboke spekulacije. Od Kanta — preko Hegela — u čisto naprezanje najviših zadataka moralnog mišljenja —, tako bismo mogli nazvati ovu knjigu, napisanu na širokoj osnovi, a koja je potpuno slobodna svakog šablona epigonstva.

I ako se ova knjiga teško čita, ipak je od koristi. Svaka strana otkriva nam individualni, samostalni duh. I svaka nam strana pokazuje duboko rasuđivanje, oprezno prodiranje na teškoj stazi mišljenja. Gotovo svaka rečenica podstiče na primedbe. Kako oprezno pisac odvaja «čistu volju» od svake psihološke oznake, da bi dobio samo što čistiju etičku volju. Kako samo isključuje sve opise volje u koliko su oni empiriski. Kako pojam «bljižnjega» podiže zatim na stupanj idealnosti, iz koje se razvija postupak moj i tvoj ili dvojna volja, koja nalazi svoj analogon u pravnoj volji. Pravni ugovor je tip pojave volje, pošto pretstavlja postupak. Međutim ovaj je postupak bez ikakve afektivne primese, obeležje čiste volje.

Samosvest čiste volje ne javlja se u pojedinoj individui već u državi. «Država, kao samosvest, jeste jedinstvo subjekta i objekta u volji». Razlikovanje Rousseau-a između Volonté générale ili universelle i Volonté de tous čini temelj ove fundamentalne rečenice.

Universalna volja nije zbir volje mnogih pojedinaca, već novi posebni pojam: fenomenalni oblik volje upravo u svojoj čistoti. Ugovorni postupak sačinjava državu. U državi nisu samo Ja i Ti spojeni jedno za drugo, oni su ovim oblikom samosvesti volje postali i novo jedinstvo. I to ne više mnoštvo, nego celina (etički socijetet). «Ti i Ja idu upravo zajedno. Ne mogu ja reći: Ti, a da tebe ne odnosim na sebe i da tebe u tome odnosu ne spojim sa svojim Ja».

Ovo je preobražaj, unutrašnji napredak u državi pojmova Ja i Ti. Država izgrađuje ove pojmove u moralne snage, u njoj se javlja samosvest, koja čini sponu duhova. Iz tog međusobnog odnosa pojedinaca prema ne-Ja razvija se državna moć, koja sačinjava njeno pravo, moralno pravo i njegovu kompetenciju za zakone, koji mu služe. Ovaj pojam države proizilazi iz jurističkog pojma zadruga, a ovaj je potpuno različit od pojma zajednice. U ovom imenu leže afektivna obeležja, relativne jedinice; tako je na pr. narod samo zajednica, dok država mora da predstavlja apsolutno jedinstvo.

Iz ove osnove proizilazi za Cohena teorija ugovora, koja se kosi sa svima tumačenjima državnog pojma, naročito istorisko-pravne škole. Ova je izvodila izvor prava, prema tome i pojam države iz duha narodnog. Svom silinom pokazuje međutim Cohen, koliko je pojam tesan i suviše tesan da bi mogao iz njega proizaći «samosvest čiste volje». Naturalizam, koji leži u osnovici istorisko-pravne škole, najodsudnije pobija etiku čiste volje. «Pravo i država su tvorevine duha, dok je narod produkt prirode».

Tu se sada Cohen okreće protiv konzekvence naturalizma, protiv istorisko-filozofskog materializma jednoga Lassale-a.

Oštrom i dubokom dijalektikom i najčistijim razbistrivanjem pojmova oslobađa se ovde učenje o državi različitih jednostranosti. Kako romantika tako i socializam boluju od idejnih zabluda, i potcenjuju metodska vrednost etike. Dok romantika čini pojam površnim isticanjem afekata, dotle socijalizam brka prirodu i duh, idealno i realno, apsolutno i relativno.

Mislincu se iznad ove suprotnosti izdiže država na visinu etičko-kulturnog pojma, kome je na suprot svima posebnim težnjama zajemčen opstanak u idejnoj superiornosti. Teoretička kultura sačinjava moralni oslonac države, izvor egzistencije, visinu i značaj, koji sve obuhvata i stoji iznad svih partikularnih pojmova kao što su narod, rasa, loza itd

Tako je idealističkom posmatranju glavnog odnosa individue prema državi, ova poslednja — logički i moralno prva, ona koja sve obuhvata.

Orijentisanje etike po pojmu prava srećna je ideja ovoga sistema. Shvatanje države, njena dostižna moć i prostranost njenih zadataka pripadaju nesumnjivo trajnim idejama našeg današnjeg shvatanja kulture. I ma koliko nam se malo sviđala izrazito antipsihološka crta Cohenovog sistema, kao i njegovo odbijanje svake koristi, njegovo potpuno odricanje radosti, ipak ova izvođenja čine jednu novu i bogatu vrstu etičkih ideja. Od uzvišenih dana nemačkog idealizma teško je nešto slično napisano. Oprezno odmerivanje pojmova, odmerivanje na sadašnjosti i prošlosti, nadahnuto je pravim duhom mislioca. Vrlo je poučno da ovo uzvišeno shvatanje države dopušta isto tako i veliko uvažavanje individue. «Živi tako, da tebi ne treba uvek tvoja ličnost, kao i ličnost svakog drugog, samo kao srestvo nego ujedno i kao cilj» (Kant). Ovo drugo formulisanje kategoričkog imperativa ima za Cohena važnosti moralnog programa novog doba i celokupne budućnosti svetske istorije. «Moralni programi budućnosti» — pojam je čisto jevrejski, proročki, Cohen je ovde kao veliki Jevrejin s v e s n o izrekao etiku Jevrejstva jednom Kantovom osnovnom idejom.

Svako je krajnji cilj, cilj samom sebi; i čovečanstvo, definišući svakog čoveka kao krajnji cilj razvitka, postaje na ovaj način idejom socijalno-etičkog. Cohen je naročito izgradio dve etičke ideje Jevrejstva. Prvo, «bezgraničnu vrednost ličnosti». Ličnost nema samo vrednost nego i svoje dostojanstvo. Vrednosti ima svaka stvar; to je pijačna cena. Ličnost, kao etičko biće, ima i svoje dostojanstvo. Ovu osnovnu ideju izrazio je Talmud u nebrojenim varijantama. «Dostojanstvo habera neka ti bude kao sopstveno». Prvi osnov moralnog dostojanstva bližnjega, u trećoj Mojsijevoj knjizi 19, 18 «Ljubi bližnjega kao sebe sama» treba razumeti tako: poštuj u ličnosti bližnjega svoju moralnu ličnost. Poštuj ga, pošto se u njemu sam potvrđuješ. J כמורך u toj rečenici ne treba razumeti «kao sebe», nego: «jer je on kao ti».

Prirodni i moralni zakon u osnovi su jedno. Tesno prožeto njegovim bićem jeste dostojanstvo, koje treba onda da poštujem kod svakog drugog. Talmud je ovaj etički altruizam još produbio. U Talmudu je etika Jevrejstva izgrađena nežnije i obrađena sa puno života. Tako Rabi Akiba naziva gornju izreku o ljubavi prema bližnjemu «Kelal Gadol» «principom nauke» i razrađuje tu misao tako, da je po njemu čovek stvoren prema podobiju božjem i da zato ima apsolutno dostojanstvo. (Abot 3). Isto tako Ben Asai (Abot 4). Što obojica moralnu ideju ljubavi prema bližnjemu ističu kao smisao stvorenja sveta dokazuje, da etička ideja i njena obaveza nije nacionalno ili rasno ograničena nego je universalna i humanistička. I moralno

saznanje proroka Jesaje, da je «Čovek skupoceniji od suvoga zlata, sin zemaljski dragoceniji od blaga ofirskoga» (Jesaja 13, 12), jeste centralna misao proročkog morala. Jevrejstvo se njome uzdiže od nacionalizma ka etičkom univerzalizmu. Ovo uzdizanje narodne religije na stepen svetske religije izvršeno je u osnovnim idejama Rabi Akibe i njegovih sledbenika. Duša ovog nacionaliste je duša narodna; ona se širi u svetsku dušu; koncepcija proročke vere raskida tesnu stegu narodnoga duha. Najviša je vrlina, međutim, težnja za saznanjem i ko ovu gaji, dakle «osek batora», ma kakvog bio porekla, ma kakve bio narodnosti, treba da bude cenjen više nego prvosveštenik u hramu jerusalimskom. Zanimanje etosom, dijagnostička vrlina je najviša (Aboda zara 3a, Kidušin 40b, slavopoj nauci), jer moralnost zajemčuje opstanak sveta. «Velika je nauka, ona vodi ka moralnom delu». Ovo je smisao i opravdanje života; pošto etička ideja održava svet ona se ne gubi u njemu.

Druga osnovna ideja etike jeste državna zajednica. Vrlo fino razvija Cohen odnos države prema pojedincu. Država, na koliko značila apsolutno biće, ne treba u smislu ovog učenja da uništava delove nego da ih spaja u jedan život. U talmudu: čovek nalazi svoje određenje tek u zajednici, samo u radu sa drugima, za druge, kao saradnik na kulturnom procesu. Jer se u životu zajednice razvijaju i jačaju osećanja simpatije, a ova oplemenjuju čoveka i obogaćuju njegovu dušu, jer je vrlina socijalne prirode i nalazi svoju sankciju u socijetetu (Beca 32). Duša se razvija u socijalnom dobročinstvu (Vajikra Raba 34).

Cohenovo učenje o državi prožeto je ovom talmudskom tendencijom. Odnos narodnosti prema državi shvata on tako, da je po njemu nacionalizam državotvorni ferment. Država spaja pojedine narodnosti u jedno više moralno jedinstvo. Proroštvo, vera u mesijanski poziv jevrejske religije, srodilo se kod Cohena u jedinstvo ideje. On veruje u pobedu etike Jevrejstva i njeno priznanje.

Radovi Hermana Cohena (Schriften zur Philosophie, 2 knjige 1928, Akademie für die Wissenschaft des Judentums, Berlin) čine osnovicu neokantovske filozofije. Međutim, njegova je slava, što je rođen u Jevrejstvu, vaspitan, svima sposobnostima svoga velikog duha proklamovao za sva vremena etičke ideje Jevrejstva za osnovicu morala i filozofske kulture. Najviše motorne etičke sile za njega su Jesaja, Talmud i Maimonides.

